

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ
ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНТЕРАКТИВ МЕТОДЛАР**

Курбанова Гулжахан

Аннотация: Ушбу тадқиқотимизда бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда интерактив методлардан фойдаланишнинг педагогик имкониятлари таҳлил қилинган. Бошланғич таълим жараёнида ўқувчининг мустақил фикрлаши, янги зояларни илгари суриши, муаммоли вазиятларга турлича ёндашиши, ўз фикрини эркин ифодалаш ва жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантириш масалалари ёритилган. Интерактив таълимнинг кластер, ақлий ҳужум, ролли ўйин, муаммоли таълим, “Б-Б-Б”, лойиҳа ва эвристик методларидан фойдаланиш имкониятлари кўриб чиқилган. Шунингдек, мазкур методларни дарс жараёнига мақсадли ва тизимли жорий этиш ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширишга хизмат қилиши асосланган.

Калит сўзлар: бошланғич таълим, бошланғич синф, ижодий қобилият, ижодий фикрлаш, интерактив методлар, интерфаол таълим, кластер, ақлий ҳужум, муаммоли таълим, лойиҳа методи, эвристик таълим, мустақил фикрлаш.

КИРИШ

Замонавий таълим жараёнида ўқувчига фақат тайёр билимларни етказиш билан чекланиб қолмасдан, уни мустақил фикрлайдиган, изланадиган, янгилик ярата оладиган ва турли вазиятларда ўз билимларидан фойдалана оладиган шахс сифатида шакллантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Айниқса, бошланғич таълим босқичи боланинг билиш фаолияти, тасаввури, қизиқиши, нутки ва ижодий тафаккури жадал ривожланадиган давр сифатида алоҳида аҳамиятга эга.

Бошланғич синф ўқувчиси табиатан қизиқувчан бўлиб, атрофидаги воқеа-ҳодисаларга нисбатан кўплаб саволлар беради, ўз тасаввури асосида турли фикр ва ғояларни илгари суради. Шу сабабли дарс жараёнида унинг табиий қизиқиши ва фаоллигини қўллаб-қувватлаш, мустақил фикрлашга ундаш ҳамда ижодий имкониятларини намоён этиши учун шароит яратиш муҳимдир.

Ижодий фикрлашни ривожлантиришда интерактив методлар самарали педагогик воситалардан бири ҳисобланади. Чунки интерактив таълим ўқитувчи ва ўқувчи, шунингдек, ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорлигига асосланади. Бундай таълимда ўқувчи тайёр маълумотни қабул қилувчи эмас, балки уни излаш, таҳлил қилиш, муҳокама қилиш ва янги хулоса чиқариш жараёнининг фаол иштирокчисига айланади. Бошланғич синфларда интерактив технологиялардан фойдаланишнинг педагогик вазифаларига оид тадқиқотларда ҳам ўқувчилар фаоллигини ошириш ва таълим самарадорлигини таъминлаш масалалари кўрсатилган. (Журналы.уз)

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий қобилиятлари тушунчаси

Ижодий қобилият инсоннинг янги ғояларни илгари суриши, мавжуд билим ва тажрибалар асосида янги ечимлар топиши, воқеа-ҳодисаларга ноодатий нуқтаи

назардан ёндашиши ва мустақил фикр юритиши билан боғлиқ хусусиятларни қамраб олади.

Бошланғич синф ўқувчиларида ижодий қобилиятларни ривожлантириш жараёнида тасаввур, қизиқиш, мустақил фикрлаш, кузатувчанлик, савол бериш, муаммони ҳал қилиш ва ўз фикрини ифодалаш каби кўникмалар муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун ижодий қобилиятни фақат расм чизиш, шеър ёзиш ёки қўл меҳнати билан боғлаш тўғри эмас. Ижодкорлик математика, она тили, ўқиш, табиий фанлар ва бошқа дарсларда ҳам намоён бўлиши мумкин.

Масалан, ўқитувчи матнни ўқиб бўлгандан кейин “Агар воқеа бошқача тугаганида нима бўлар эди?”, “Қаҳрамоннинг ўрнида сиз бўлганингизда қандай йўл тутар эдингиз?” каби саволларни бериши мумкин. Бундай топшириқлар ўқувчини тайёр жавобни такрорлашдан кўра ўз фикрини шакллантиришга ундайди.

2025 йилда чоп этилган тадқиқотлардан бирида ҳам бошланғич таълимда ижодий фикрлашни ривожлантириш учун визуал ва мантикий топшириқлар, фикр хариталари, ассоциациялар, роль ўйинлари ва гапни давом эттириш каби усуллардан фойдаланиш тавсия этилган. (inLibrary)

Интерактив методларнинг бошланғич таълимдаги аҳамияти

Интерактив методлар ўқув жараёни иштирокчиларининг фаол ҳамкорлигига асосланган таълим усуллариidir. Уларнинг асосий хусусияти ўқувчининг дарсда фаол иштирок этиши, ўз фикрини билдириши, бошқаларнинг фикрини эшитиши ва умумий вазифани бажаришда ҳамкорлик қилиши билан белгиланади.

Бошланғич синфларда интерактив методлардан фойдаланиш бир нечта педагогик вазифаларни ҳал қилиш имконини беради. Биринчидан, ўқувчининг дарсга қизиқишини оширади. Иккинчидан, мустақил фикрлаш ва мулоҳаза юритишга шароит яратади. Учинчидан, мулоқот ва жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантиради. Тўртинчидан, ўқувчиларга ўз қобилиятини турли фаолият турларида намоён қилиш имконини беради.

Шу билан бирга, интерактив методни шунчаки дарсга киритишнинг ўзи етарли эмас. Ўқитувчи методни дарснинг мақсади, ўқувчиларнинг ёши, билим даражаси ва ўқув материали мазмунига мос танлаши лозим.

Кластер методи орқали ижодий фикрлашни ривожлантириш

Кластер методи ўқувчининг муайян мавзу бўйича ўз билим ва тасаввурларини тизимлаштиришига ёрдам беради. Бунда марказга асосий тушунча ёзилади ва унга боғлиқ фикрлар атрофида тармоқлар ҳосил қилинади.

Масалан, “Табиат” мавзуси ўрганилаётганда досканинг марказига “Табиат” сўзи ёзилади. Ўқувчилар унга боғлиқ “сув”, “ҳаво”, “ўсимлик”, “ҳайвон”, “қуёш”, “ер” каби тушунчаларни таклиф қиладилар. Кейин ҳар бир тушунча яна кичик тармоқларга ажратилади.

Бу усул ўқувчининг ассоциация қилиш, фикрларни бир-бири билан боғлаш ва мавзуга турли нуқтаи назардан ёндашиш қобилиятини ривожлантиради.

Ақлий ҳужум методи

Ақлий хужум бошланғич синф ўқувчиларининг эркин фикрлашини рағбатлантирувчи методлардан биридир. Унда ўқитувчи муайян муаммо ёки саволни ўртага ташлайди ва ўқувчилардан имкон қадар кўпроқ ғоялар таклиф қилиш сўралади.

Масалан, “Сувни қандай асраш мумкин?” саволи асосида ўқувчилар ўз фикрларини айтадилар. Бу жараёнда дастлабки босқичда ҳар бир фикрни танқид қилишга йўл қўйилмайди. Кейин таклифлар таҳлил қилиниб, амалий жиҳатдан мақбул ечимлар ажратиб олинади.

Ақлий хужумнинг асосий афзаллиги шундаки, ўқувчи “нотўғри жавоб бериб қўйиш”дан қўрқмай, ўз фикрини эркин билдиришга ўрганади. Бу эса ижодий муҳитни шакллантиришда муҳим омилдир.

Ролли ўйинлардан фойдаланиш

Ролли ўйинлар бошланғич синф ўқувчиларининг тасаввурини, нутқини, эмоционал муносабатини ва ижодий фаоллигини ривожлантиришда самарали восита бўла олади.

Масалан, ўқиш дарсидаги бадиий матн асосида ўқувчилар асар қаҳрамонларининг ролларини ижро этишлари мумкин. Бунда улар нафақат матнни эслаб қоладилар, балки қаҳрамоннинг ҳаракати ва ҳолатини ўз тасаввурлари асосида ифодалашга ҳаракат қиладилар.

Ролли ўйинларда ўқувчиларнинг саҳнадаги ҳаракати, нутқи, интонацияси ва муносабатига эътибор қаратилади. Шу орқали уларнинг коммуникатив ва ижодий қобилиятлари бир вақтнинг ўзида ривожланади.

Муаммоли таълим ва ижодий топшириқлар

Муаммоли таълим ўқувчини тайёр маълумотни қабул қилишдан кўра, муаммони мустақил англаш ва уни ҳал қилишга йўналтиради.

Бошланғич синфларда муаммоли вазиятларни болаларнинг ёшига мос ва содда шаклда ташкил этиш мумкин. Масалан, математика дарсида оддий мисолни ечиш билан чекланиб қолмасдан, “Бу масалани бошқа қандай усул билан ечиш мумкин?” деган саволни бериш мумкин.

Она тили ва ўқиш дарсларида эса “Бу гапни яна қандай ифодалаш мумкин?”, “Матнга бошқа қандай сарлавҳа қўйиш мумкин?”, “Ҳикоя давомини ўзингиз қандай тасаввур қиласиз?” каби топшириқлардан фойдаланиш мумкин.

Бундай вазифалар ўқувчининг бир хил жавобни такрорлаш эмас, балки бир нечта вариантни излаш қобилиятини шакллантиради.

“Б-Б-Б” методидан фойдаланиш

“Б-Б-Б” методи “Биламан – Билишни хоҳлайман – Билиб олдим” тамойилига асосланади. Мазкур метод дарснинг турли босқичларида қўлланиши мумкин.

Биринчи босқичда ўқувчилар мавзу бўйича нимани билишларини айтадилар. Иккинчи босқичда улар нимани билишни хоҳлашларини белгилайдилар. Дарс якунида эса нималарни билиб олганларини таҳлил қиладилар.

Бу метод ўқувчини ўз билимини таҳлил қилишга, савол қўйишга ва таълим жараёнидаги шахсий натижасини баҳолашга ўргатади.

Лойиҳа методи ва ижодий қобилият

Лойиха методи ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда кенг имкониятларга эга. Бошланғич синфларда лойихалар мураккаб илмий тадқиқот шаклида эмас, балки болалар ёшига мос амалий ва ижодий вазифалар шаклида ташкил этилиши мумкин.

Масалан, “Менинг маҳаллам”, “Табиатни асрайлик”, “Менинг севимли китобим”, “Соғлом овқатланиш”, “Касблар олами” каби мавзуларда кичик лойихалар ташкил этиш мумкин.

Ўқувчилар маълумот тўплаш, расм чизиш, саволнома тузиш, оила аъзоларидан маълумот олиш, плакат тайёрлаш ва ўз лойихасини синф олдида ҳимоя қилиш орқали бир вақтнинг ўзида бир нечта кўникмаларни ривожлантирадилар.

Эвристик методларнинг аҳамияти

Эвристик таълим ўқувчини тайёр хулосани қабул қилишга эмас, балки уни изланиш ва саволларга жавоб топиш орқали шакллантиришга йўналтиради. Бошланғич синф ўқувчиларининг ўқув-билиш фаоллиги ва ижодкорлигида эвристик таълим имкониятлари ҳақидаги тадқиқотларда ҳам ушбу ёндашувнинг аҳамияти кўрсатилган. (Academic Book)

Эвристик топшириқлар орқали ўқувчига “Нима учун?”, “Қандай қилиб?”, “Агар шундай бўлса-чи?”, “Бошқа қандай ечим бор?” каби саволлар берилади. Бундай саволлар боланинг фикрлаш фаоллигини кучайтиради.

Ўқитувчининг ижодий муҳит яратишдаги ўрни

Бошланғич таълимда интерактив методларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан ўқитувчининг педагогик маҳоратига боғлиқ. Ўқитувчи ўқувчининг ҳар бир фикрини ҳурмат қилиши, уни тинглаши ва мустақил фикр билдириши учун психологик жиҳатдан қулай муҳит яратиши керак.

Ижодий муҳитда ўқувчи хато қилишдан қўрқмайди. Аксинча, хатони ўрганиш ва янги ечим излаш жараёнининг бир қисми сифатида қабул қилади. Шунинг учун ўқитувчи фақат “тўғри” ва “нотўғри” жавобларга эмас, балки ўқувчининг фикрлаш жараёнига ҳам эътибор бериши муҳим.

Интерактив методлардан фойдаланишда ўқитувчи дарснинг ҳар бир босқичини олдиндан режалаштириши, савол ва топшириқларни ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мослаштириши ҳамда барча ўқувчиларнинг фаол иштирокини таъминлаши зарур.

Интерактив методларни қўллашда эътибор бериладиган жиҳатлар

Интерактив методлардан фойдаланишда бир қатор педагогик талабларга амал қилиш лозим. Аввало, метод дарс мақсадига мос бўлиши керак. Ҳар қандай методни фақат замонавий кўриниш учун қўллаш таълим натижасини автоматик равишда яхшиламайди.

Иккинчидан, топшириқлар ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларига мос бўлиши зарур. Учинчидан, жамоавий иш жараёнида фаол ўқувчилар билан бир қаторда камроқ фаол болаларнинг ҳам иштирокини таъминлаш керак. Тўртинчидан, ўқитувчи ўқувчиларнинг мустақил фикрларини тайёр жавоб билан чеклаб қўймаслиги лозим.

Бошланғич синфларда интерактив методлардан фойдаланишга бағишланган услубий қўлланмаларда ҳам замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнига жорий этиш масалалари ёритилган. (Guldu Portal)

ХУЛОСА

Бошланғич таълимда ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш таълим сифатини оширишнинг муҳим шартларидан биридир. Ижодий қобилият ўқувчининг янги ғояларни илгари суриши, мустақил фикрлаши, муаммоларга турлича ёндашиши ва ўз фикрини эркин ифодалашида намоён бўлади.

Интерактив методлар эса ушбу қобилиятларни ривожлантириш учун қулай педагогик муҳит яратади. Кластер, аклий хужум, ролли ўйин, муаммоли таълим, “Б-Б-Б”, лойиҳа ва эвристик методлардан мақсадли фойдаланиш ўқувчиларнинг дарсадаги фаоллигини ошириш, мустақил фикрлашини рағбатлантириш ва ижодий ёндашувини шакллантириш имконини беради.

Шунингдек, интерактив методларнинг самарадорлиги фақат методнинг ўзига эмас, балки унинг қандай мақсадда ва қандай ташкил этилганига ҳам боғлиқ. Ўқитувчи ўқувчини эркин фикрлашга ундаса, турли вариантдаги жавобларни қабул қилса, савол бериш ва изланиш учун шароит яратса, таълим жараёни ижодий характер касб этади.

Демак, бошланғич синфларда интерактив методлардан тизимли ва мақсадли фойдаланиш ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш, уларнинг мустақил фикрлашини кучайтириш ҳамда таълим жараёнида фаол субъект сифатида иштирокини таъминлашнинг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Атажонов А.Ж., Раҳимова Ш.А., Раҳимова Г.И., Жуманиязова Г.Б. Бошланғич таълим педагогикаси. – Тошкент: Bookmany print, 2024.
2. Атажанова А., Жуманиёзова М., Давлетов Э., Бабаджанова С., Раҳимова Н. Бошланғич таълим фанлари назарияси. – Тошкент: Bookmany print, 2024.
3. Тўрақулов Х.А., Абдуллаева Б.С., Тўрақулова И.Х. Бошланғич таълим методологияси. – Тошкент: Innovatsiya-ziyo, 2021.
4. Мавлонова Р., Широнов М., Мирхайдарова М. Бошланғич синфларда интерфаол методлардан фойдаланиш. – 2013.